

Научно-наставном већу
Филозофског факултета у Београду

Одлуком Наставно-научног већа донесеном на III редовној седници од 2016. године изабрана је комисија за оцену и одбрану докторске дисертације под називом *Српска владарска канцеларија у средњем веку. Студија из упоредне дипломатике* кандидата мр **Жарка Вујошевића** у саставу проф. др Смиља Марјановић-Душанић (ментор), проф. др Милош Антоновић, проф. др Ђорђе Бубало, доц. др Небојша Порчић и др Срђан Пириватрић, научни сарадник Византолошког института.

Пошто је проучила достављену докторску дисертацију, комисија има част да поднесе следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Жарко Вујошевић је рођен 6. маја 1976. у Београду. Студије историје на Филозофском факултету Универзитета у Београду завршио 2002. на катедри за Општу историју средњег века и Помоћне историјске науке. На истој катедри 2008. одбранио је магистарску тезу „Стари завет у аренгама средњовековних српских и бугарских повеља“. Докторску дисертацију под називом *Српска владарска канцеларија у средњем веку. Студија из упоредне дипломатике* предао је у септембру 2015. године. Ментор дипломског, магистарског и докторског рада је проф. др Смиља Марјановић-Душанић. Између 1999. и 2003. студирао теологију на Богословском факултету СПЦ у Београду. Од 2003. до 2013. био је запослен на Балканолошком институту САНУ, најпре у звању истраживач-приправник, од 2008. у звању истраживач-сарадник. Године 2013. прелази на место асистента на катедри за Општу историју средњег века и Помоћне историјске науке Филозофског факултета у Београду. У току 2008. и 2009. сарадник је на два пројекта *Monimenta Germaniae Historica* на Историјском институту Универзитета у Бону као

стипендиста Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD). Руководилац је међународних пројеката „European Network on Archival Cooperation” (од 2010. до 2015) и „Community as opportunity: The creative archives’ and users’ network” (од 2014) на Балканолошком институту САНУ са циљем прикупљања, дигиталне обраде и презентације српске средњовековне документарне грађе.

Учесник је више међународних научних скупова у земљи и иностранству. Закључно са годином 2015. објавио 24 самостална и коауторска рада у домаћим и страним научним часописима и зборницима.

Од 2008. члан је Управног одбора удружења International Centre for Archival Research са седиштем у Бечу, а од 2011. је члан Управног одбора Центра за напредне средњовековне студије из Београда.

Области научног истраживања и институционалног ангажмана колеге Вујошевића су црквена и политичка историја средњег века; помоћне историјске науке, посебно дипломатика; писано наслеђе средњовековног Балкана; пројект-менаџмент и међународна сарадња.

Већину међу Вујошевићевим објављеним радовима чине критичка издања и дипломатичке анализе сачуваних документарних извора са простора средњовековне српске државе. Управо из показаног интересовања и постигнутих резултата на том пољу суштински је произашао избор теме за докторску дисертацију, као и уверење да ће кандидат успешно одговорити овом сложенем изазову. У завршеном облику, рукопис дисертације састоји се од 333 пагинираних страница отиснутих штампачем и форматираних према важећим стандардима и 485 напомена. Поред основног текста, снабдевен је списковима скраћеница, коришћених извора и литературе, као и табеларним прегледима докумената обухваћених истраживањем.

2. Предмет и циљ дисертације

Рад је подељен на уводна разматрања, четири поглавља и закључак. У уводу су представљени предмет и циљ истраживања, као и основни проблеми методологије истраживања. Пошто су размотрени појава и значење појма „(владарска) канцеларија“ у страним и домаћим изворима, утврђено је да се обриси њиме означаване дворске установе на Западу називу тек крајем XII и током XIII столећа, док у Византији и Србији та институција никада није добила свој назив. Због тога што не поседује одговарајући ослонац у савременој грађи, појам „канцеларије“ у науци има конвенционални карактер, те је у том смислу употребљаван и у овом раду. Као циљ истраживања представљена је анализа природе српских средњовековних владарских докумената и околности под којима су они настајали. На основу добијених налаза требало је затим предложити могућу реконструкцију организације и начина рада писарске службе која их је производила. Због сразмерно ограниченог обима дипломатичке грађе и чињенице да она до сада није у целини систематски обрађена, истраживање је добило неопходну упоредну димензију: особености српске канцеларије испитане су у односу на њене функционалне еквиваленте у другим средњовековним земљама. Још увек постојеће недоумице о статусу значајног броја докумената, које се углавном односе на њихова спољашња обележја, условиле су да се истраживање процеса настанка исправа заснује пре свега на испитивању њиховог садржаја. Резултати се односе на простор средњовековне Србије у периоду из кога потиче сачувана дипломатичка грађа: од краја XII до средине XV века. Основни компаративни модели су франачка и немачка царско-краљевска канцеларија у раном и развијеном средњем веку и византијска царска канцеларија XIII–XV столећа.

3. Опис садржаја (структуре по поглављима) дисертације

После уводних разматрања следи поглавље рада под називом **Европски контекст: феномен владарске канцеларије на Западу и у Византији**. У њему су изложени резултати европске дипломатике, од класичних теорија о строгом хијерархијском уређењу са јасном поделом надлежности, до реалнијег и за средњовековне прилике прихватљивијег схватања владарске канцеларије као предбирокуратске установе у којој се при састављању и издавању докумената у великој мери прибегава импровизацији и тренутним, практичним решењима. Показано је да се документарна продукција на Западу данас посматра у контексту променљиве персоналне констелације у којој значајну улогу у изради докумената имају припадници високог клира, како у владаревом непосредном окружењу, тако и из круга дестинатарâ. Несталност персонала значи и несталност дипломатичких форми, самим тим и одсуство утврђених канцеларијских обичаја. О канцеларији као посебној дворској служби западноевропских владара у којој ради стално и нешто бројније особље може се говорити тек од XIII/XIV века, што показују приказане и анализирани особености појединих држава и региона у процесу стварања једне такве установе. Нешто другачији византијски модел у основи такође задржава неформална обележја. Разлике у односу на Запад су јаче позноантичке традиције, чије су последице сразмерно касан почетак „доба повеља“ као докумената са трајном правном снагом и непрекинуто учешће образованих лаика у састављању царских исправа. Византијска специфичност био би и стални локалитет документарне службе на двору и претпостављена незнатна улога дестинатарâ у дипломатичкој продукцији.

Треће поглавље рада посвећено је **Феномену канцеларије у светлу општих карактеристика српске дипломатичке грађе**. У њему се најпре даје хронолошки преглед 325 дипломатичких јединица, дефинисаних као корпус релевантан за истраживање, а затим се анализи подвргавају питања типологије и статуса ове грађе. Предложена је подела на основне наменске типове – повеље и писма – и утврђена изразита превласт првих у сачуваном фонду, што указује на нарочит

значај повеље за оног који је чува као јединствени и трајни доказ поседовања неког имања или права. Анализа оригинала, чији је удео у грађи око 55%, као и статуса, околности настанка и чувања преписа и прерада, показала је да владарска канцеларија не прави копије, нити регистре издатих докумената. Ове поступке обављају дестинатари, при чему световни и црквени имају различите побуде. Тако адресати из црквених кругова састављају документе коришћене као доказна средства не само уз аукторову дозволу, него и без ње, што такође релативизује улогу канцеларије као носиоца дипломатичке продукције. Анализа ефеката и домета документарне праксе показала је да се она није одвијала по аутоматизму, као резултат рада неке организационе јединице у склопу државног апарата, већ је зависила пре свега од степена тренутног политичког ангажмана владара на одређеном простору и у доносу на одређене чиниоце. При томе је она по броју производа знатно заостајала за савременим, па и знатно старијим компаративним моделима, тј. канцеларијама у средњој и западној Европи.

Четврто поглавље посвећено је **Канцеларијској пракси**. У њему су испитани формални оквири канцеларије кроз сведочанства докумената о местима где су настајали и о сопственим творцима, а затим и одабрани делови садржаја (аренге, интитулације, потписи), који би могли посредно указати на састављаче текстова и евентуалну примену формуларâ. Закључено је да је током целог средњег века српска канцеларија неодвојива од личности владара, који се по правилу налази у сталном покрету. При томе део правног саобраћаја остаје у оквирима усмених налога и договора. Међу актерима дипломатичке продукције препознати су владареви пратиоци различитог статуса и надлежности (дијаци, логотети, протовестијари, други припадници властеле, клирици), који делују по потреби и у зависности од значаја правне радње и појединих адресата. Тек средином XIV века назире се зачетак организационе структуре на челу са логотетом, који се као „први министар“ брине о односима са најважнијим унутрашњим и спољним факторима. Међутим, ова флексибилна писарска служба ни тада није имала потребу са изгради стандардне обрасце сопствених производа, већ јој је и даље био својствен

прагматизам претходног доба. Тако је у корпусу српских повеља још увек значајан удео дестинатарских производа, који се у канцеларији само оверавају, док су грчке и латинске исправе израђиване у потпуности према византијским, тј. западним моделима. У периоду политичке кризе који је уследио, потреба за једном развијеном организацијом постепено се губила. Када је средином XV века силом прилика стекла резиденцијални карактер, канцеларији српских владара није преостало довољно времена да прерасте у институцију налик савременим моделима другде у Европи.

4. Основне хипотезе

Феномен српске владарске канцеларије у средњем веку дефинише се у овој тези као постојање неформалне писарске службе променљивог персоналног састава, која је у два наврата била на путу да прерасте у институцију. У први мах тај развој је био заустављен политичком кризом после распада Српског царства, а други пут прекинут падом Деспотовине, којим је и окончано постојање средњовековне државе. При томе је она у првој половини XIV века прешла из фазе састављања докумената по прилици на виши степен организације. Чак и тада канцеларија није била ни професионална, нити хијерархијски устројена, већ пре свега практична. Њени носиоци били су актери различитог статуса и положаја на владарском двору, али у знатној и за одређене типове докумената у доминантној мери и дестинатари. Управо тим плурализмом у документарној пракси објашњава се и изразита неуједначеност дипломатичких форми и садржаја у њеним производима.

5. Примењене методе

Током рада на докторској дисертацији кандидат Жарко Вујошевић применио је спој два методска поступка – аналитички и синтетички. Применом како класичних

метода дипломатичке анализе докумената, тако и савремене методе дигиталне обраде грађе, Вујошевић је саставио солидан и методски беспрекоран изворни корпус, што је основа и предуслов сваког озбиљног приступа средњовековним студијама. Документе је посматрао као целину, истражујући сва њихова својства. Увидом у секундарну литературу, успео је да у централном и завршном делу свога рада овлада и синтетичким поступком обраде изложене и анализирани грађе. Важно је напоменути да је суштински део његовог приступа теми заснован на компаративном методу, за који је постојао широк простор. Поређења су се могла вршити на више нивоа – на хронолошком (развој једне или више канцеларија кроз векове), филолошком (документи на различитим језицима или писмима) и територијално-политичком (поређење српске дипломатичке праксе са праксом суседних држава). Прецизном и одмереном применом компаративног метода Вујошевић је показао ширину свог дипломатичког образовања. Оно се показало као неопходан, а у његовом случају у потпуности остварен услов да као узоран ђак београдске дипломатичке школе са успехом приступи теми владарских канцеларија.

6. Резултати и научни допринос

Посебну вредност ове докторске дисертације представља њен изразито компаративан карактер. Кандидат је са огромном ерудицијом анализирао канцеларијску праксу европских краљевина, као и немачку и византијску царску праксу. Ова компаративност метода пружила му је сразмерно богат аналитички узорак и показала на добар начин у којој мери је за поуздана закључивања у домену дипломатичке анализе неопходан широк увид у опште токове развоја канцеларија у средњем веку. Циљ дисертације је био да се обједине стара и понуде нова сазнања о карактеру и организацији владарске канцеларије у средњовековној српској држави, као и упоредна анализа сродних установа на европском простору. У методолошком смислу, спроведен је прокламовани повратак изворима, који су посматрани у свим

својим аспектима, уз немалу помоћ модерних технологија. Брижљива анализа исправа није изоставила ни разматрање резултата досадашњих истраживања према којима се кандидат одређивао на одговарајућим местима. Највише простора посвећено је основном циљу дисертације – истраживању владарске канцеларије и њених производа (исправа), анализи носилаца канцеларијске праксе, њиховог положаја на двору и дефинисања оквира рада канцеларије. Посебну пажњу кандидат је посветио занимљивом питању формалних оквира рада канцеларије, њеној локацији и персоналу, феномену путујућег владара и путујуће канцеларије, актерима дипломатичке продукције, као и анализи феномена канцеларије у светлу одабраних дипломатичких формула и језика, тј. полиглосије српских владарских докумената. Овај приступ феномену канцеларије представља оригинално и научно утемељено решење које је несумњив допринос српским дипломатичким студијама.

7. Закључак

Иако је ослоњена и на резултате досадашње историографије (који су, међутим, преиспитани и допуњени), дисертација представља оригиналан рад, на првом месту због снажног ослоњања на изворе и комбинованог методолошког приступа. Кандидат је, не занемарајући достигнућа претходника, показао да, уз примену одговарајућих метода, српске владарске исправе још увек могу да изнедре нове научне закључке, те да се њиховим проучавањем могу проширити хоризонти сазнања и то не само на пољу дипломатике, већ и у домену других историографских дисциплина. Систематична анализа, умесна компарација и опрезна синтеза одликују истраживачки приступ Жарка Вујошевића, чиме је испуњен предуслов за поузданост закључака до којих је он дошао. Структура и садржај дисертације сведоче о тежњи кандидата да дâ свој сопствени, аргументован одговор на разноврсна проблемска питања.

Докторска дисертација мр Жарка Вујошевића *Српска владарска канцеларија у средњем веку. Студија из упоредне дипломатике* представља, на основу свега реченог, вредно и оригинално научно истраживање. Реч је о дисертацији у којој је обрађен веома значајан корпус историјских извора. Обрађен је зналачки и са темељном пажњом. Комисија сматра да је кандидат испунио све услове за приступање усменој одбрани свога рада и да је са успехом остварио свој почетни истраживачки програм. Рекли бисмо да је тај полазни оквир умногоне и премашио, озбиљношћу приступа и ширином закључака ослоњених на компаративну грађу. С обзиром на то, слободни смо да поднесемо Наставно-научном већу Филозофског факултета у Београду позитиван извештај о докторској дисертацији кандидата мр Жарка Вујошевића, уз препоруку да се одобри њена јавна усмена одбрана.

Београд, 9. марта 2016.

проф. др Смиља Марјановић-Душанић (ментор)

проф.др Милош Антоновић

проф. др Ђорђе Бубало

доц. др Небојша Порчић

др Срђан Пириватрић, научни сарадник
Византолошког института
